

De opstand op het slavenschip *Meermin*

Versierde informatie op het bouwplan van de hoeker Meermin

Dan Sleigh en Piet Westra

De opstand op het slavenschip *Meermin*

Vertaling
Riet de Jong-Goossens

Cossee
Amsterdam

Oorspronkelijke titel *Die aanslag op die slaweskip Meermin 1766*

© 2012 Dan Sleigh & Piet Westra

Nederlandse vertaling © 2013 Riet de Jong-Goossens

en Uitgeverij Cossee bv, Amsterdam

Omslagillustratie Swellengrebelversameling

Boekomslag Marry van Baar

Typografie binnenwerk Adriaan de Jonge

Druk Ten Brink, Meppel

ISBN 978 90 5936 436 3 | NUR 685

Inhoud

Voorwoord 7

- 1: Jan Compagnie aan de Kaap 9
- 2: De Kaapse slavenhandel met Madagaskar 16
- 3: Het schip 42
- 4: Slavenopstanden op zee 51
- 5: De expeditie van de *Meermin* van 1765-1766 58
- 6: Verhalen uit het vooronder 64
- 7: Verhalen uit het achterschip 84
- 8: Berichten uit het Strandveld 108
- 9: Verhoren en straffen 140
- 10: Tot slot 162

Bijlagen

- 1 Chronologie 171
- II Zeilplan van een hoeker soortgelijk aan de *Meermin* 173
- III Bouwplan van de *Meermin* 174
- IV Rangen aan boord van VOC-schepen 176
- v Wachtdiensten op zee 178
- VI Flessenpost van Olof Leij 179
- VII Credentiebrieven aan VOC-schippers 181
- VIII Het vonnis van Massavana 182
- IX Het verhoor van Muller en Gulik 183

- Archivale bronnen 185
- Gepubliceerde bronnen 186
- Illustraties 190
- Register 192
- Noten 198

Voorwoord

Anno 2013 herdenkt Nederland zijn slavernijverleden. Het land viert de afschaffing van de slavernij, en heeft die historie een plek gegeven in zijn vaderlandse geschiedenis. Nog steeds is die geschiedenis het onderzoeken waard, en blijken kleine gebeurtenissen uit het verleden op grotere ontwikkelingen te duiden, of weerspiegelen de verhalen die we nu nog vertellen iets van universele waarde, wat ook vandaag de dag nog relevant kan zijn. Het verhaal van het slavenschip de *Meermin* is zo'n verhaal. In de loop van de reconstructie in dit boek leren we niet alleen de bemanning van het schip kennen, maar ook de overheden, de burgers en, unieker nog, de slaven zelf komen aan het woord.

De gewelddadige overname van het slavenschip de *Meermin* was een opzienbarende gebeurtenis, een wanhopige strijd op open zee met als inzet overleving en vrijheid, tegen de achtergrond van de slavernij in de vroege dagen van de Kaapse geschiedenis. In de ochtend van 18 februari 1766 kregen de mannelijke slaven op de *Meermin* een aantal assegaaien in handen, doodden de meeste officieren, vermoordden de wachtdiensten en sloten de resterende bemanningsleden, van wie sommigen ernstig gewond waren, drie dagen lang op in de konstabelskamer, terwijl het schip, overgeleverd aan stroom en wind, stuurloos ronddreef ten zuiden van het vasteland. Het is een dramatisch verhaal over moed, bloedvergieten, uithoudingsvermogen en dood, maar ook over overredingskracht, bedrog en verraad, en het werpt een licht op de vele aspecten van het toenmalige sociale stelsel, de plaatselijke regering en de slavernij als wereldwijd verschijnsel.

Het verhaal van de *Meermin* heeft voorheen heel wat aandacht gekregen¹, maar dit boek geeft, voor zover bekend, de eerste volledige beschrijving van de ramp en maakt gebruik van alle ter

zake doende documenten, zowel uit het Kaapse Argief als uit het Nationaal Archief in Den Haag en het Scheepvaartmuseum te Amsterdam. Er worden bijzonderheden verstrekt over de herkomst van Kaapse slaven, die met name uit Madagaskar kwamen, hoe en onder welke omstandigheden ze in de slavernij zijn beland, waarmee ze werden betaald, hoe ze vervoerd werden, waarvoor de Compagnie hen gebruikte en hoe tegen hen werd opgetreden wanneer ze de wetten van hun eigenaar overtraden.

I

Jan Compagnie aan de Kaap

De Kaapse 'Vlek' omstreeks 1777 (waterverf op papier van Johannes Schumacher)

De voc (de Verenigde Oost-Indische Compagnie) heeft meer dan honderdveertig jaar bijgedragen aan de invoer van honderden Afrikaanse en Aziatische slaven en heeft op die manier het kwaad van de slavernij geholpen zich aan de Kaap te vestigen, met problematische rassenverhoudingen als een van de bijkomende problemen.

De hedendaagse opleving van de belangstelling voor de slavernij, die vaak wordt geromantiseerd of gepolitiseerd, en het feit dat onderzoekers en studenten zich hoofdzakelijk richten op de interessante pionierstijd onder de voc, hebben tot gevolg dat er maar weinig wordt gepubliceerd over de slavernij gedurende de twee Britse tijdperken aan de Kaap, waardoor het verhaal van de

laatste reis van de *Meermin* de publieke belangstelling heeft gewekt. In het Slawelosië Museum in Kaapstad wordt tegenwoordig een permanente tentoonstelling aan de *Meermin* gewijd.

Naast de moderne autofabrikant Ford en het computerbedrijf Microsoft wordt de *voc* beschouwd als de maatschappij die de grootste invloed op de mensheid heeft gehad. Maar wie was de Compagnie?

De 'Vereenigde Oostindische Compagnie', in documenten voor intern gebruik soms 'de loffelijke Compagnie' genoemd maar in de volksmond bekend als de Achtbare Compagnie, de Compagnie, of meer familiair Jan Compagnie, was de eerste multinational ter wereld, de eerste maatschappij die aandelen uitgaf en de eerste die een bedrijfslogo gebruikte. Zij werd in 1602 opgericht met het doel de Nederlandse handel in oosterse goederen te bevorderen, in navolging van Portugese handelaren die al actief waren op de Kaapse zeeroute sinds 1497. De *voc* is dus ouder dan de Nederlandse staat van 1648, en hun onderlinge betrekkingen duren bijna twee eeuwen en vallen samen met de periode van Nederlandse opbloei op het gebied van handel, kunst, cultuur, wetenschap, zeevaart enzovoort, bekend als de Gouden Eeuw. De Nederlandse staat steunde op de Compagnie als de grootste scheepseigenaar, de grootste belastingbetaler en de grootste werkverschaffer. De *voc* was afhankelijk van het succes van haar 104 oosterse handelsvestigingen met hun tientallen buitenposten; die handel was weer afhankelijk van succesvolle scheepvaart en de succesvolle scheepvaart van de maritieme Kaapse dienstenvestigingen, waarvan het resultaat in hoge mate aan slavenarbeid onder Europees beheer was te danken.

De oprichting van de *voc* heeft, zoals de oerknal waardoor ons heelal is ontstaan, een grote hoeveelheid scheppende en afbrekende krachten ontketend. Het begin was gewelddadig; er werden forten gebouwd, volkeren werden uit hun eigen omgeving weggerukt en verdreven, nieuwe rassen en talen ontstonden, er werd intercontinentaal handel gedreven en cultuur, godsdienst en wetenschap werden verspreid. De enorme hoeveelheid documenten die door de *voc* is voortgebracht, en die in verschil-

lende landen wordt bewaard, is door de UNESCO tot 'Geheugen van de Wereld'-status verheven. In het Nationaal Archief in Den Haag alleen al staat een rij van 1,2 km ongepubliceerde documenten.²

Kaap de Goede Hoop werd in 1652 gekoloniseerd, een prominente gebeurtenis in een voortschrijdend proces van schepping en vernietiging, maar het lot van de kolonie wat betreft arbeid en slavernij werd in 1717 bezegeld door een vragenlijst afkomstig van de Heren Zeventien in Nederland, gedateerd 24 juni 1716. Gouverneur M.P. de Chavonnes moest het advies van de plaatselijke Politieke Raad inwinnen op bepaalde punten die de toekomstige economische ontwikkeling aangingen, zoals: was het mogelijk een groter aantal kolonisten te onderhouden zonder dat ze in armoede vervielen, waren er plaatselijk meer ambachtslieden nodig, was het voordeliger om ofwel Europese arbeiders ofwel slaven aan de Kaap te gebruiken, konden producten als koffie, suiker, katoen, indigo, olijfolie, tabak, vlas, zijde en hop worden verbouwd om meer burgers een inkomen te laten genereren, moest de wijk Groene Cloof in een aantal boerenbedrijven verdeeld en verkocht worden, en zo meer. Dit was een kans om een eind te maken aan de slavernij aan de Kaap door meer Europese immigratie aan te moedigen.³

In februari 1717 bestond de Politieke Raad uit acht leden. Elk lid moest de schriftelijke vragen overwegen en zijn mening op papier zetten. De vragenlijst werd op 20 januari uitgereikt en de antwoorden dienden op 10 februari voor de Raad. Leden van de Raad beweerden onder andere dat het veel goedkoper was om een slaaf te onderhouden dan een Europese arbeider. Slaven, zo werd beweerd, waren inschikkelijk, maar Europeanen dikwijls opstandig, meer geneigd tot dronkenschap en onwillig om minder aangename en zwaardere taken te verrichten.⁴

Slechts kapitein D. Pasque de Chavonnes, de broer van de gouverneur, was voor de invoer van Europeanen, en hij had gewezen op de vele nadelen van de slavernij. Voor de kolonie was slavernij wat een kankergezwell was voor het menselijk lichaam; slaven bleven het land in een staat van onrust houden, en on-

danks zware straffen bleven ze ontsnappen en vreselijke misdaden begaan. De kosten om een slaaf in te voeren, te kopen, te voeden, te onderhouden en te bewaken waren niet veel lager dan soortgelijke onkosten voor Europese arbeiders, die zonder toezicht konden werken en die meer en betere diensten leverden. Europeanen konden ook helpen met het verdedigen van het land en aan de belasting bijdragen.

Het is mogelijk dat de raadsleden hun persoonlijke belangen bij de Kaapse economie (er was maar een enkele economie, namelijk de landbouw, en veel ambtenaren haalden er illegaal voordelen uit) probeerden te beschermen tegen een toevloed van Europeanen die hun activiteiten konden belemmeren.

Naar de mening van de burgers en de slaven werd natuurlijk niet gevraagd. Door de onkunde en de kortzichtigheid van de Raad werd de Kaapse economie verlamd en zou het euvel van de slavernij, met zijn belemmerende economische, financiële, sociale, culturele en ethische repercussies, tot aan het eind van de voc-tijd en daarna onder Britse vlag nog een halve eeuw voortduren.⁵

In 1721, vier jaar na het bovengenoemde noodlottige verslag, werd een permanente buitenpost, officieel *'t buitenpost Rio de la Goa* genaamd, maar al spoedig bekend als 'Fort Lijdzaamheid', gesticht bij het huidige Maputo op de kust van Mozambique, in een poging de onophoudelijke en groeiende behoefte aan arbeiders van de zich uitbreidende Kaap te verlichten. De taak van de buitenpost was onder andere om slaven te kopen van de stamhoofden van de inboorlingen in de omgeving en ze met enige regelmaat naar de Kaap te sturen. Gedurende een periode van zes jaar werden 227 Mozambikaanse slaven gekocht en naar de Kaap gestuurd, maar onder de slaven verspreidde zich het gerucht dat ze naar de Kaap werden gebracht om vetgemest en opgegeten te worden. Waarop opperhoofd De Koninck drie inlanders naar de Kaap had laten reizen om zelf de waarheid te ontdekken, wat mogelijk als een bewijs kon worden gezien voor de redelijke wijze waarop de Kaapse slaven werden behandeld.

Ten tijde van de laatste reis van de hoeker *Meermin* was gou-

verneur Ryk Tulbagh voorzitter van de Politieke Raad, al veertien jaar in het ambt. Tulbagh vervulde het gouverneurschap van 1751 tot 1771, en hij was een van de weinige Kaapse gouverneurs die als een moreel hoogstaand, rechtvaardig en geliefd staatshoofd werd beschouwd. In een beroepssfeer waar de concurrentie om belangrijke banen intensief was, rustte er desondanks bijzonder veel zegen op zijn loopbaan. Hij was in 1716 als zeventienjarige bij de Rotterdamse kamer als soldaat in dienst getreden met de status van 'adelborst', en was hetzelfde jaar naar de Kaap vertrokken. Gouverneur De Chavonnes nam hem in 1718 aan als klerk ('assistent') in het secretariaat. Van 1725 tot 1739 was hij secretaris van de Politieke Raad, waarna de Heren Zeventien hem tot waarnemend gouverneur en in 1751 tot gouverneur hebben bevorderd.⁶

Gouverneur Tulbagh had belangstelling voor de natuurwetenschappen en correspondeerde regelmatig over het Kaapse plantenrijk met de gebroeders Van Rooij, successievelijk hoogleraar in de plantkunde aan de universiteit van Leiden en directeur van de *Hortus Botanicus* of het *Kruydhof* aldaar. De mogelijkheid dat gouverneur Tulbagh voor zijn collectie exotische voorwerpen van matrozen zou kopen, verklaart misschien waarom er Malagassische assegaaien en een kano aan boord van de *Meermin* waren.

De slavencode van Tulbagh, met negenentwintig reglementen die het sociale gedrag van slaven voorschreven en de straffen voor de overtreding van deze regels, werd op 3 september 1754 openbaar gemaakt. Er waren toen ongeveer vijfduizend volwassen slaven en half zoveel volwassen Europeanen in de gemeenschap. In de aanhef van de code werd meegedeeld dat ondanks de strenge proclamaties die van tijd tot tijd werden uitgevaardigd, de slaven zich soms zo ernstig misdroegen dat het voor het behoud van de veiligheid en de goede orde noodzakelijk was om dit alles samen te vatten in één proclamatie. Elke slaaf of slavine die zijn hand met of zonder wapen tegen zijn eigenaar ophief, zou met de dood worden gestraft. Een slaaf die zich tijdens een kerkdienst of een begrafenis luidruchtig gedroeg, zou worden

gegeseld. Het aantal slaven dat de lijkstoet van een medeslaaf mocht volgen werd aan de hand van de status van de eigenaar van de overledene bepaald, en mocht niet groter zijn dan twintig. Omdat vrijgestelde slavinnen zich soms deftiger kleedden dan Europese vrouwen, werd hun verboden hoepelrokken of jurken te dragen van gekleurde zijde en moesten hun kleren gemaakt worden van katoen of gestreept linnen. Ze mochten ook geen oorsieraden dragen, hun haren krullen of hun hoofddeksels met gehaakte kant versieren.⁷ Nadat de Politieke Raad Batavia had verzocht geen Aziatische slaven meer naar de Kaap te sturen omdat ze al een groot deel van de gemeenschap vormden, kwam daar in 1767 een eind aan.

Hoewel Kaapse landbouwproducten als graan, rogge, gort, bonen, erwten, gedroogde vruchten en wijn naar het Oosten werden uitgevoerd, was wijn daarentegen het enige dat naar Europa werd verscheept.⁸ De regering had al lang een monopolie met vastgestelde prijzen op Constantiawijn. Een monopolie op de ivoorhandel, met boete en verbanning als straf, werd in 1753 afgekondigd en de burgers werden aangemoedigd op olifanten te jagen. Het ivoor was hoofdzakelijk voor de Japanse handel bedoeld.⁹

Tijdens de regeringsperiode van Tulbagh brak tweemaal een pokkenepidemie uit. In 1755 overleden 963 Europeanen, 870 burgerslaven en 239 Compagnieslaven aan de pokken die met een schip uit Ceylon was meegebracht. De Compagnieslaaf Abraham van Lena van Soea overleed eraan op 19 juli 1755, waarna werd ontdekt dat hij zelf eigenaar was van een slaaf genaamd Januaria van Boegies. De Compagnie eigende zich deze slaaf toe.¹⁰ De begraafplaats rond de Gereformeerde Kerk in het hart van de stad werd na de pokkenepidemie voor onbepaalde tijd gesloten en er werd een nieuw kerkhof voor burgers geopend naast het bestaande militaire kerkhof tussen Vlaeberg en de zee. Gelijktijdig woedde een epidemie van een ziekte die bekend stond als 'galkoorts'¹¹ onder de plattelandse Koina, tot helemaal in Namakwaland en de oostgrens van de kolonie, waaraan honderden

Burgerwachthuis op het Groentemarktplein. Op de voorgrond worden slaven tijdens verschillende activiteiten uitgebeeld (Johannes Rach, 1764)

inboorlingen zijn gestorven. Een volgende uitbraak van de pokken in 1757 maakte 66 slachtoffers, waarvan de helft kinderen.¹²

In de tijd van Tulbagh werd het sierlijke Burgerwachthuis, waarin de Burgerraad vergaderde en van waaruit de burgerwacht haar patrouilles in de straten uitvoerde, aan het Groentemarktplein gebouwd. Kort voor de dood van Tulbagh werd begonnen aan de bouw van een groot nieuw ziekenhuis aan de westkant van het Kasteel. Woningen met platte daken waren algemeen geworden. Het exercitieterrein voor het Kasteel werd geëgaliseerd, rondom met eikenbomen beplant, en zou op verzoek van de Burgerraad nooit bebouwd worden.

De Zeelinie om vijandelijke schepen te beletten aan te meren, zoals gouverneur Van Imhoff in 1743 had bevolen, werd voltooid en van kanonnen voorzien. Terwijl in die tijd de oorlog tussen Frankrijk en Engeland woedde om de zeggenschap in India, bezochten de vloten van beide partijen de Kaap voor het foerageren van verse groenten, en voor de Kaapse boeren betekende dit een welkome bron van inkomsten.¹³

Tegen deze achtergrond speelde het drama met de *Meermin* zich in 1766 af.